

R. PÉTER KATALIN

Egy hegyaljai mezőváros harca az örökös jobbágyság ellen

(Olaszliszka küzdelme földesuraival a XVII. században).

A XVI. század utolsó szakaszában és a XVII. század első felében három tényező volt döntő hatással a magyar fejlődésre: a „második vagy örökös” jobbágyság kialakulásának, illetve megszilárdulásának folyamata, az egyre erősödő ellenreformáció és az önállósult erdélyi fejedelemség vezetésével megindult Habsburg-ellenes küzdelem. A kor egymáshoz sokrétűen és bonyolultan kapcsolódó eseményei tipikusan és jól megfoghatóan tükröződnek Olaszliszka történetében.

Olaszliszka a Hegyalja egyik gazdag mezővárosa volt. Eredetileg királyi birtok, IV. Béla adományozta a szepesi prépostnak és káptalannak.¹ Hosszabb, rövidebb megszakításokkal az ő kezükön is maradt és végig ők voltak a helység legnagyobb birtokosai.² Olaszliszka lakói szinte kizárólag szőlőtermeléssel foglalkoztak már a XVI. század végén.³ Még a XVII. század végén is harmadik a hegyaljai mezővárosok között — Tállya és Mád után — szőlőterületének nagysága szempontjából.⁴ 1644-ben felvett urbáriuma⁵ 86 egész telket sorol fel 89 családfővel, 66 féltelket 71 családfővel és 145 zsellért.

1566-ban azok a tatár hadak, amelyek eredetileg János Zsigmond megsegítésére jöttek, de végül magának a fejedelemnek kellett őket szétvernie, a Hegyalja sok helységével együtt Olaszliszkát is feldúlták.⁶ Előzőleg a város birtoklása a Perényiek hatalmaskodásai miatt bizonytalan volt, most 1567-ben, Perényi Gábor halála után az országyűlés visszajuttatta Liszkát a káptalan és prépost tulajdonába.⁷ Ezzel a város életének rövid ideig tartó felemelkedő szakasza kezdődött: földesurai elsősorban a lakosság számszerű gyarapítására törekedtek, ezért Liszka már meglévő jogait különböző privilégiumokkal bővítették. 1596-ban Pethe Márton préposttól kapott Olaszliszka kiváltságlevelét,⁸ amely a város lakóinak robotját évi két napban szabja meg,

¹ Az erre vonatkozó oklevelet III. András által megerősített formájában Wagner adta ki. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Viennae 1774. 303. l.

² Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu. Zemplén vármegye. Bpest. é.n. 95. l.

³ A Pethe Márton szepesi préposttól 1596-ban kapott kiváltságlevelük szerint azért kapnak különböző jogokat a bor eladásával kapcsolatban, mivel csak szőlőtermelésből élnek. Az oklevél eredetije: Sátoraljaújhelyi Kazinezy Ferenc Áll. Levéltár (továbbiakban: KL.) Liszkai iratok (L. i.) 4. sz.

⁴ Az 1696-os összeírás Zemplén megyére vonatkozó része alapján. Országos Levéltár (O. L.) Dicális összeírások A. 2676.

⁵ OL. *Urbaria et Conscriptiones* (U et C) 18/l.

⁶ *Mosolygó Jenő*: Tokaj és vidéke. Bpest. 1930. 162. l.

⁷ 1567. évi 32. törvénycikk.

⁸ A kiváltságlevél Rudolf és Ferdinánd által megerősített formájában: KL. L. i. 4. sz.

szőlőmunkájukat pénzen megválthatóvá teszi, az egész évi kocsmáltatást a városnak biztosítja és megtiltja idegen bor behozatalát. Nagymértékben kedvez tehát Liszka árutermelésének. Pethe Márton kérésére Rudolf császár is gyarapította a város jogait: a Mátyás királytól kapott évi egy vásár helyett négyet engedélyez⁹ és pallosjogot ad Liskának.¹⁰

Úgy látszik, a város előnyös jogi helyzete sokakat vonzott, a lakosság rohamosan nőtt, ugyanis már az 1610-es években határozottan megváltozott a földesurak viszonya Olaszliszkához. Megindítják támadásukat a város ellen. A támadás ellenreformációs jelleggel indul, mivel elsősorban a protestáns gyülekezetet sújtotta, azonban nem tart sokáig, hogy a földesúr és a város harca leplezetlenül a szőlők birtoklása, tehát végső soron az árutermelés és Olaszliszka privilégiumai körül bontakozzék ki.

Olaszliszka lakóiról Szatmárnémety Mihály *Dominica Catechetica* című művének híres ajánlásában azt írja, hogy őket Balsaráti Vitus János — a prédikátor és ismert orvos — reformálta, aki 1530-ban került Liskára.¹¹ A XVII. század elején tehát már régen protestáns volt a helység, sőt 1616-tól itt volt lelkész Miskolczi Csulyak István, a kor egyik legbefolyásosabb protestáns egyházi személyisége.¹² Miskolczi Csulyak István jellegzetes képviselője a mezővárosi prédikátorok rétegének. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy kéziratos feljegyzéseit¹³ alapján ismerjük kiadatlan verseinek egész sorát, amelyek az itt tárgyalt időszakban születtek. Ezeket a városi élet különböző alkalmaira írta és fény derül általuk a földesurakkal való harcnak több eseményére is. Versei azt mutatják, hogy szívvel, lélekkel résztvett Olaszliszka életének minden mozzanatában és ezen túlmenően kiderül, hogy a város lakosságának viszonylag haladó rétege mellett foglalt állást. Megjegyzendő azonban, hogy a magyarországi puritánizmussal való viszonyában nem tudott túllépni osztályának és az egyházi hierarchiában elfoglalt helyzetének — zempléni esperes volt, a tiszántúli püspök nélküli egyházmegye vezetője — korlátain: a puritánizmus képviselőit nagyon élesen támadta.¹⁴

Itt, Olaszliszkán, a protestáns város és a katolikus földesurak harcában világosan megmutatkozik az ellenreformáció lényege, hogy tudniillik az tulajképpen a szabadparaszti törekvések elnyomásának egyik eszköze volt a birtokos osztály kezében.

A földesuraknak a város ellen indított támadásában az első lépés valószínűleg az volt, hogy elvették a gyülekezet templomát. Erre vonatkozóan konkrét adatunk nincsen, az azonban tény, hogy 1614-ben nem a templomban tartották az istentiszteleteket,¹⁵ holott középkori templomukat Bocskay István újjáépítette.¹⁶ A földesúri támadással kapcsolatban az első konkrét

⁹ Az adománylevél eredetije. KL. L. i. 2. sz.

¹⁰ Az oklevél eredetije: KL. L. i. 5. sz.

¹¹ Idézi: *Szirmai Antal*: *Notitia historica comitatus Zempleniensis*. Buda, 1804. 58. l.

¹² Naplófeljegyzéseit Zoványi Jenő adta ki 1927-ben. *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*. XI. évf. 121–157. l.

¹³ Széchényi Könyvtár Kézirattára. Quart. Lat. 656.

¹⁴ Miskolczi Csulyak István és a puritánusok viszonyára újabban ld. *Makkai László*: *A magyar puritánusok harca a feudalizmus ellen*. Bpest. 1952. A magyar puritánus mozgalom előkészítő szakasza (1630–1646) c. fejezet.

¹⁵ Ez az alább tárgyalt 1614-es megyei vizsgálat egyik tanújának vallomásából tűnik ki.

¹⁶ *Borovszky S.* : i. m. uo.

adat egy, a „prédikátorsághoz tartozó” háznak az elvételére vonatkozik, amely ház a káplán lakásául szolgált és amihez kapcsolódott az a „leveles szin” is, ahol az istentiszteletet tartották. A jelzett házat a káptalan két megbízottja elfoglalta, a földeket pedig Gomba Mátyás tiszttartó használta. A prédikátor kérésére a megye vizsgálatot rendelt el, az ügy sokáig húzódott, végül 1614-ben zárult le, amikor a földesurakat felszólították a ház és a földek visszaadására.¹⁷ Ez valószínűleg meg is történt, mivel ennek a háznak az ügye 1614 után nem szerepel a város sérelmei között.

A város és a földesúr viszonyára 1630-ig nincsen újabb adatunk. 1630-ban azonban igen hevesen robbant ki az ellentét. A harc tulajdonképpen ekkor indul meg Olaszliszka és Hosszutóthi László prépost személyében földesurai között, amennyiben eddig a város lakói nem léptek fel nyíltan a földesúrral szemben, tehát csak a prépost egyoldalú támadásairól lehetett szó. 1614-ben ugyanis, a kápláni ház ügyében lefolytatott vizsgálatra eredetileg lizskaiakat hívtak tanúul, ők azonban a harmadik idézésre visszaírtak, hogy „Uroknak Tyztartoaia parancsolattia ellen nem mernek az vallásra rea menny, es semmit vallany”. Végül „kwlseó Wydekij” tanúkat kellett hívni.¹⁸ Úgy látszik tehát, a város lakói — a behívottak különböző vagyoni helyzetű emberek voltak, élükön a bíróval — még ilyen formában sem mertek szembe-kerülni földesuraikkal. A lizskaiak harcias fellépése tehát igen későn kezdődött, aminek oka a város életétől látszólag távoleső eseményben keresendő, abban tudniillik, hogy 1622-ben a hét elcsatolt vármegyével ez a terület is Bethlen Gábor fennhatósága alá került.

Az erdélyi fejedelemnek az önálló magyar királyság helyreállítására irányuló politikája és az ellenreformációval való szembenállása, jóllehet teljesen feudális alapokon nyugodott, mégis időnként és időlegesen bizonyos szabadparaszti törekvések tendenciáinak érvényesülését segítette.¹⁹ Olaszliszka katolikus földesurával való harcában bizton számíthatott az erdélyi fejedelemség támogatására. Bethlen Gábornak a Hegyalja felé irányuló birtokpolitikája közvetlenül érdekeltté tette a fejedelmet a gazdag hegyaljai mezőváros és földesurainak harcában.²⁰ Igen valószínű tehát, hogy Liszka 1629 végéig, Bethlen haláláig az ő politikájának védelmét élvezte, ezért került csak 1630-ban sor nyílt harci fellépésre a város részéről.

1630 májusában a lizskaiak kieszközölték Ferdinándnál a Pethe Márton-tól kapott privilégium megerősítését.²¹ Az ellentét ekörül robbant ki. Úgy látszik, Olaszliszka lakói régi földesúri kiváltságaikra hivatkozva tagadták meg Hosszutóthi követeléseit, mire a prépost kétségbe vonta azok létezését. A város nem nyugodott bele jogainak ilyen úton való elvesztésébe, és lépéseket tett a privilégium megújíttatása érdekében, ami ellen a földesúr a leghevesebben tiltakozott. Liszkának végül is sikerült végrehajtania ezt a tervét,

¹⁷ Az adatok a megyei vizsgálat 1614. szept. 11-én felvett jegyzőkönyvéből valók. KL. L. i. 101. sz.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Az erdélyi fejedelemségnek ezidőben játszott szerepére vonatkozóan ld. *Makkai László*: A kuruc nemzeti összefogás előzményei. Bpest. 1956. 85–89. l. Az erdélyi fejedelemség politikájával kapcsolatban az utóbbi hónapok történészvitáin különböző álláspontok merültek fel. Ezek nyilvánosságra fognak kerülni. Remélem, hogy ez a dolgozat is nyújt néhány adatot a kérdésre vonatkozóan.

²⁰ Bethlen Gábornak a Hegyalja felé irányuló birtokpolitikájára: *Makkai László*: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Bpest. 1954. 16. l.

²¹ Eredetije: KL. L. i. 4. sz.

mire Hosszutóthi felszólította őket az oklevél bemutatására — a sok hasonló eset alapján feltételezhetjük, hogy valószínűleg meg akarta azt semmisíteni —, s mikor felszólításának a lizskaiak az ezer forint bírság terhe mellett sem voltak hajlandók eleget tenni, káptalanjával írásba foglaltatta tiltakozását. Kijelentette, hogy a császári privilégium-adás „contra jura regni nec non humanas divinasque leges” történt, ezért semmisnek nyilvánította azt.²² Ebben az időben már általánossá vált a birtokos osztály részéről az a gyakorlat, hogy a korábban kölcsönösen érvényesnek tekintett megállapodásokat nem vették figyelembe jobbagyaikkal szemben, másrészt pedig érvényt szereztek azon felfogásuknak, hogy a király semmilyen jogon nem szólhat bele a birtokos és jobbagyai ügyeibe, így mezővárosi és városi privilégiumokat is csak a rendek beleegyezésével adhat. A központi hatalom általában — úgy mint ebben az esetben is — igyekezett ezeket, a rendek hatalmát erősítő törvényeket megkerülni.²³

1630-tól kezdődően éles harc bontakozott ki Olaszliszka és földesurai között. Három irányból indult támadás a város ellen: a földesurak harcot folytattak a város önállósága és privilégiumai ellen, a városi árutermelésben való részesedésért, tehát szőlőbirtokokért és végül a robot növeléséért.

A mezővárosok önkormányzata a szabad bíróválasztáson alapult. A bíró képviselte a várost a földesúrral szemben és fordítva: a földesúr, illetve tisztartója a bíró személyén keresztül érintkezett a várossal, ilyen módon a iudex személye mind a két fél szempontjából jelentős volt. Olaszliszka esetében a földesurak a bíró szabad választásának nem álltak útjába, ragaszkodtak azonban ahhoz, hogy a megválasztott bírót a legrövidebb időn belül bemutassák nekik. Január elsején volt a bíróválasztás és vízkeresztkor, azaz január 6-án kellett bemutatni. A város viszont rendszeresen heteket késett ezzel,²⁴ valószínűleg azért, hogy az új bíró már átvegye az ügyeket mire a földesurak elé került és kisebb lehetőségük legyen arra, hogy még hivatalba lépése előtt befolyásolják. Csak 1641-ben történt, hogy a bíróbemutató határidejét január 20-ig kitolták.²⁵ Olaszliszkán — úgy látszik — nem került sor arra, hogy a földesurak a megválasztott bírót ne fogadják el, legalábbis semmi adat nem utal erre, azt azonban hangsúlyozzák, hogy a bíró választásával a lizskaiak a földesuraknak „igyekezzenek kedvét keresni”.²⁶ Különösen lényegesnek látszik ez akkor, ha kapcsolatba hozzuk azzal az — alább részletesen tárgyalt — demokratizálódási folyamattal, ami a város vezetésében a földesúrral való harccal párhuzamosan végbement.

Olaszliszka önkormányzati jogainak csökkentésére irányult a földesuraknak az a törekvése, hogy a lizskai joghatóság alá tartozó büntetőperek

²² A tiltakozást bejelentő irat K.L. L. i. 1. sz. Ebből hámozható ki az események menete. Hasonló események játszódtak le Győrben néhány évvel később. Győr ekkor még a pozsonyi káptalan tulajdonában volt, és az 1640-es évek második felében a káptalan sorozatosan tiltakozik a Győr mezővárosnak adott királyi privilégiumok miatt. (Ez még jóval azelőtt történt, hogy Győr szabad királyi város rangjára emelkedett volna.) *Csizmadia Andor*: Győr küzdelme a szabad királyi város rangért. Győr. 1943. 13—15. l.

²³ A kor jellemzésére ld. az új egyetemi tankönyv sajtó alatt levő második kötetének Makkai László által írt fejezetét. A korra vonatkozó, hivatkozás nélküli megállapításaimat ennek alapján tettem.

²⁴ 1641-ből ismert egy megyei feljegyzés, amely szerint a földesurak tiltakoznak az ellen, hogy a lizskaiak a bírót hetekkel vízkereszt után mutatják be. (K. L. 99/1.)

²⁵ Uo.

²⁶ Egy 1642-ben létrejött megállapodás szerint (KL. L. i. 6. sz.)

saját bíróságukra vonják, aholis sorozatosan kegyelmet gyakoroltak.²⁷ Ezt tudva, sokan maguk „confugiáltak” a bíró „hire nélkül” a földesurakhoz.²⁸ Ők természetesen nem ingyen adták a folmentést, a kor szokása szerint valószínűleg súlyos kötelezvények ellenében, sőt főbenjáró ügyekben teljes jobbágyi kööttség kimondása mellett. A lizskaiak természetesen tiltakoztak a földesurak ilyen eljárása ellen, és pallosjogukra hivatkozva maguknak követelték az ítélkezés jogát a territoriumukban elfogottakkal szemben. Heves viták voltak az úriszék helyének kérdésében is. A lizskaiaknak az lett volna előnyös és azt követelték, hogy az úriszéket Olaszliszván tartassák, a földesurak viszont a káptalan székhelyén hívták össze.²⁹ Liszka lakosai számára ez nagyon hátrányos volt. Egyrészt kényelmetlen és időrabló a legkülönbözőbb ügyekben ilyen nagy távolságra utazni, másrészt, ha az úriszéket nem Liszván tartották, azon idegen megye képviselői vettek részt. A zömében protestáns nemességű Zemplén megye általában támogatta Olaszliszván katolikus földesurával szemben, így a lizskaiak számára igen előnyös lett volna, ha Zemplén kiküldöttjei ülnökölnék az úriszéken. Az is szokása volt a prépostnak, hogy okkal, ok nélkül a bírakat citálta az úriszéki ügyekben és nem fogadta el, ha azok csak követeket küldtek. Ezt igen sérelmesnek találták a lizskaiak, hiszen sokkal magasabb fórumokhoz, például a császárhoz sem maga a bíró szokott menni, hanem követeket vagy követet küldött, aki „personaliter veniens sua, ac prudentum et circumspetorum . . . iudicis primarii et iuratorum ceterorumque universorum civium et inhabitatorum . . . oppidi Olaszly Liszka nominibus et personis”³⁰ terjesztette elő az ügyet. A bírák egyetlen tiltakozási lehetősége az volt, hogy egyszerűen nem jelentek meg az idézésen, és ezt gyakran meg is tették.³¹

Mivel a hegyaljai borok iránti kereslet az országon belül és külföldön is igen nagy volt, ilyenformán a borral való kereskedelem igen jó üzletnek bizonyult, a földesurak tehát arra törekedtek, hogy a város árutermelésének hasznából valamilyen módon részesüljenek,³² ezen kívül pedig a saját kezelésükben levő szőlőterületek növelésére igyekeztek. Ezek a törekvések voltak döntőek a mezőváros önkormányzati jogainak csökkentésénél is, mivel végső soron a mezővárosok kivételes helyzete tette lehetővé lakóiknak az árutermelésbe való fokozottabb bekapcsolódást. Az árutermelésben való részesedésre legkézenfekvőbb mód a borfoglalás volt, ami a földesúr elővételi jogára támaszkodva jelentős veszteséggel sújtotta a bortermelőket. Liszka földesúri privilégiuma 75 cseberben (kb. 30 hektoliter) szabta meg a borfoglalás felső határát, ezt azonban a földesurak rendszeresen túllépték. Mivel Liszván a

²⁷ Erre vonatkozóan, valamint általában, a földesurak és a város között felmerült vitás kérdésekre az 1642-es megállapodás — alább részletesen tárgyalt — szövege nyújt adatokat.

²⁸ Az 1644-es urbárium (OL. U. et C. 18/1) bírságot vet ki az ilyenekre.

²⁹ Ismert Homonnai Drugeth János grófnak egy levele, amelyben a Zemplén megyei előljárást kéri: támogassák a lizskaiaknak azt a kívánságát, hogy ne kelljen úriszékre a harmadik megyébe mennük. KL. L. i. 104. sz.

³⁰ A KL. L. i. 4. sz. oklevél szövegéből.

³¹ 1642-ben — egy alább részletesen tárgyalt ügyben — reverzálist adott a bíró és a tanács a földesuraknak, amelynek egyik pontja szerint ezentúl a bíró csak betegség esetén marad távol a földesúr idézésekor. KL. 99/1.

³² A földesurak erőszakos borszerzési módszereit és — általában — a paraszti árutermelés hasznának megszerzésére irányuló sokoldalú törekvéseit leírja N. Kiss-István: 16. századi dézsmajegyzékek. Bpest. 1960. 1068—1073 l.

kocs máltatás joga egész évben a városé volt, a prépost, aki a várossal szemben a káptalan nevében is eljár, csak úgy tudta Olaszliszka árutermelésében a maga érdekeit biztosítani, ha a város territoriumához tartozó szőlőket szerzett. Ennek egyik módja a szőlők kibecsültetése volt, amit Hossszutóthi már a „prédikátorsághoz tartozó” ház elfoglalásakor megtett, ahhoz ugyanis szőlő is tartozott, bár lehet, hogy abban az esetben az egyházi patronátusra hivatkozott, erre vonatkozóan nincs adatunk. Később is: elvette — valószínűleg kibecsültette — az ispotály hat és a város három szőlőjét. A szőlők megszerzésének másik módja a szőlőörökségek birtokbavétele volt. A hegyaljai jog szerint azokra a szőlőkre, amelyeknek birtokosa végrendelet nélkül halt meg, elsősorban a családnak volt joga, másodsorban a szomszédoknak és a város csak akkor adhatta el másnak, ha a jogosultak nem jelentettek be rá igényt. A földesúr ezt a jogszokást nem ismerte el és a szőlőörökségeket magának követelte, amit a város jogtalannak és sérelmesnek tartott. Ebben az ügyben folyt a legszívósabb küzdelem. Ez azért is különösen érthető, mert a szőlőbirtokok gyarapításának a szőlőörökségek megszerzése volt a leggyakoribb módja, mivel új szőlők telepítése hosszú és fáradságos vállalkozás volt, s telepítésre alkalmas területek sem nagyon voltak már.

A földesuraknak a korra igen jellemző törekvése a robot növelésére irányult. A lizskaiakat eredetileg tizenöt ismeretlen kiterjedésű allodiális szőlő megművelésére kötelezték, ezen kívül évi két napi mezei robotra. A szőlők művelését azonban meg lehetett váltani, vagyis ha a „szentmárton adóját” befizették — az egésztelkesek egy forintot, féltelkesek pedig ötven denárt, tehát az 1644-es állapot szerint 119 forintot —, mentesültek a szőlőművelés kötelezettsége alól.³³ Az 1640-es években már szó sincs a szőlőmunka pénzbeni megváltásáról, sőt a tizenöt robotban megművelt szőlő mellett még újabb tizet is vállalniuk kellett. Ez utóbbiak munkájáért a földesúr fizetett, de nyilván a legalacsonyabb napszámért. A házatlan zsellérek évi négy napi szőlőrobottal tartoztak, a mezei robot ideje pedig már nincs meghatározva, egy rét lekaszáásával és behordásával tartoznak. Érthető, hogy a robot növelésére irányuló tendenciák ellen elsősorban a város lakosságának alsóbb rétegei tiltakoztak. Amíg a város lakossága pénzen válthatta meg a szőlőmunkát, addig is a helybeli zsellérekkel műveltették meg az allodiális szőlőket, de pénzért, most, hogy a pénzbeni megváltás megszűnt, ugyanők művelik, de már robotban. Ez azért volt különösen terhes rájuk nézve, mivel a lizskai zsellérek általában nem voltak szőlőbirtokosok,³⁴ így fő jövedelemforrásuk a szőlő-bérmunka lehetett.

Olaszliszka és a földesurak harca a mezővárosok helyzetére jellemző módon folyt. Mivel a város lakói mint testület állnak szemben a földesúrral, jogaikra, királyoktól kapott privilégiumaikra hivatkozva, szinte egyenrangú félnek tűnnek. Különböző kérdésekben és esetekben hol egyik, hol másik fél kerekedik felül, a harc fellobbanásait mindig megegyezés, contractus vagy transactio követi, amely nem minden esetben a földesúrra nézve kedvező, jöllehet — természetesen — a földesúr végig megőrzi helyzeti fölényét.

³³ A Pethe-féle privilegium szerint.

³⁴ Ebben a korban nincsen erre vonatkozó adatunk, 1696-ban azonban az országos összeírás szerint 2 zsellérnek volt összesen 10 kapányi szőleje (összesen 16 az ekkor összeírt zsellérek száma).

Nem sokkal a privilégium körüli harcok után, már 1633-ban, újra kiéleződött a viszony a földesurak és a város között. Ennek egyik oka a lizskaiaknak a bíróbemutatással való állandó késése volt; a másik az, hogy az „ajándékok”, amelyeket a földesurak számára adniuk kellett, olyanok, hogy „gyalázat elő is hozni”, holott régebben szépeket adtak; a harmadik és döntő ok a végrendekezés joga körüli vita volt.³⁵ Az 1633-ban létrejött *contractus* kimondja, hogy „azon Lizskaiaknak ne legyen szabad Földes Urok nélkül semminemű örökséget Testamentomban legalni”. Ez nyilvánvalóan elsősorban a szőlőörökségekre vonatkozik, mivel a végrendelet nélkül hátrahagyott szőlőket tudta a földesúr a legkönnyebben elfoglalni. Hiába jött azonban létre 1633-ban *contractus* ezekben a kérdésekben, a lizskaiak továbbra sem tartották magukat ahhoz. A földesurak tehetetlenségét mutatja, hogy 1641-ben Zemplén megyéhez fordultak panasszal saját mezővárosuk ellen, a megye képviselőit pedig úgy akarták befolyásolni, hogy a prépostságra hívták őket. Ez sikerült is, a megye végzése a lizskaiak ellen irányult, holott más esetekben rendszerint a várost támogatta a katolikus földesúrral szemben. 1641-ben a földesurak azért panaszkodtak, mert a lizskaiak nem tartják meg az 1633-as *contractust*.³⁶ A megye ítélete szerint a bíróbemutatás határidejét január 6-ról 20-ra hosszabbították meg; kötelezték a lizskaiakat arra, hogy az 1633-as *contractus* szövegét minden bíróválasztásnál nyilvánosan olvassák fel; lényegesebb azonban az ítéletnek az a pontja — és itt derül ki, hogy már 1633-ban is a szőlőről volt szó —, amely arra kötelezi a várost, hogy mivel a szőlőexecutiók miatt a földesuraknak nagy kára lett, tartsanak vizsgálatot és a jogtalan birtokosokat április 24-ig tiltsák el. Tehát úgy, hogy a tavaszi szőlőmunkát már ne tudják elvégezni. Ez nyilvánvalóan a szőlőörökségekkel kapcsolatos, mivel a város azon igyekezett, hogy azok ne jussanak a földesurak birtokába. Ettől kezdve nyilvánvalóan kitűnik és jól megfigyelhetővé válik, hogy a földesurak és a város harca tulajdonképpen a szőlő miatt folyt.

Az 1641-es — 42-es évek eseményei a harc igen nagymérvű kiéleződését mutatják. 1641-ben a földesurak foglalták el az ispotály és a város szőleit, ugyanez idő tájt privilégiumaik teljes semmibebevételével követeltek szolgáltatásokat a földesurak a lizskaiaktól. Már egy 1641 újévére írt versében beszél Miskolczi Csulyak István azokról, akik a város privilegiumaira törnek.

„Az kic előmentét Varasunknac banniac
privilegiomunc romoljon, kivanniac
borsos boronka val teli töltsed szajat
es gonoszrol jora forditsad szandekat.”³⁷

Az év decemberében írt verséből kiderül, hogy a földesurak a tisztartót állították bűnbakul, amikor a város a jogtalan követelések miatt tiltakozott. Miskolczi ugyanis éleshangú versben „Judas arulo”-ról ír, aki a város kiváltságainak megszüntetésén igyekszik:

³⁵ 1641-ben hasonló okokból újra vizsály támadt, az ezt lezáró megyei ítélet szövege tartalmazza az 1633-as *contractust* is. K.L. 99/11.

³⁶ Uo.

³⁷ Miskolczi Csulyak Istvánnak itt idézett versei mind a Széchényi Könyvtár kéziratárának említett kötetében található (Quart. Lat. 656).

Vagyon varosunkban Püspöc Uram monda
 ollian Judas arulo,
 privilegiomunc nemes szabadsagunc
 akarja, legien romlo:
 az mit mond mind patvar
 vizet azért zavar hogy hala legyen Pontyo...
 Uram Isten szívét, fordits hozzanc kedvét
 Urainknac immaran,
 nem Fondornac szavat de varasunc hasznat
 akarhassak minniajan...

„Püspöc Uram” Hosszutóthi László, „Judas arulo”-n pedig a tisztartót kell érteni, az официális ugyanis mindenütt helyi kiemelt szabados jobbágy szokott lenni, egyrészt azért, mert az ilyen lehetett leginkább tisztában a helyi viszonyokkal, másrészt pedig ezzel rontani tudták a helységek lakóinak összetartását.

A tisztartó személyén azonban nem lehetett a vihart levezetni: 1642 elején tovább romlott a helyzet. A város először a megyéhez fordult, hogy a földesúr jogtalan követelései elleni tiltakozásához támogatást nyerjen, ezt valószínűleg Homonnai Drugeth János eszközölte ki számukra.³⁸ El is küldték Csicsery Istvánt a megye levelével a préposthoz és a káptalanhoz. A levélben arra kéri a földesurakat, hogy „Privilegiomokon kívülvaló Impositiokkal ne onernalnak eöket, tartanak megh reghi s az Földes Urak Consensusabul Confirmalt Kiralioknak nekik adatot szabadságokban...”, különben a város pusztulásra jut, amiből nemcsak a földesuraknak, de a városnak, megyének, a királynak is kára lesz. A prépost válasza az volt, hogy senkinek nincs köze ahhoz, mit csinál a birtokával.³⁹ A város erre, mivel kiderült, hogy a földesurak nem hajlandók tárgyalni, a Habsburg központi hatalomhoz fordult támogatásért. Az adatokból nem derül ki konkrétan az, hogy a királyi bizottságot az olaszliszkaiak kérésére küldték volna ki, azonban valószínűtlen, hogy ezt Hosszutóthi kérte volna, mivel egyrészt még korábban, 1630-ban sem ismerte el a császár illetékességét a város privilegiumával kapcsolatban, másrészt pedig a bizottság ítélete nem látszik elfogultnak Liszkával szemben. Még mielőtt a bizottság Lippay György kancellár elnökletével összeült volna, a prépost úgy próbálta a város ellenállását megtörni, hogy bebörtönözte az előljárókat, Dely István bírót, Erdélyi Ferenc, Mészáros Miklós és Nagy György esküdteket. Csak a kancellár közbenjárására engedte ki őket, azonban még így is reverzális kellett adniuk.⁴⁰ Megígérték, hogy — ha csak nem betegek — meg fognak jelenni a földesúr idézésére, nem fognak soha többé a földesurak ellen „insurgálni”, sőt feljelentik azokat, akik „ellenük tanácskoznak” és, ha bármit hallanának, ami a földesúr kárára lehet, jelenteni fogják. A reverzális ötödik pontja szerint: „Egy szóval... mindenben enge-

³⁸ Homonnai Drugeth János grófnak két levele ismert, amelyekben a liszkaiakat Zemplén megye előljáráóságának oltalmába ajánlja. Mind a két levél 1642-ből való K.L.L.i. 103; 104. sz.

³⁹ A megye a Csicsery kiküldésével kapcsolatos dolgokat írásba foglalta arra az esetre, ha erre még visszatérnének. OL. Vármegyei és kamarai iratok. Szalay Gyűjtemény fol. 63.

⁴⁰ Az ügyre vonatkozóan csak ez a reverzális ismert. K.L. 99/1.

delmes és hiv jobbagy lészünk az mi Földes Urainknak, a Liskai Földes Urainknak, ugymint a Szepessi Praepostnak és Káptalannak.”

Ilyen volt a helyzet Olaszliszkán, amikor 1642 júniusában Jászón egy királyi bizottság összeült, hogy a prépost és a város között fennálló „ingens controversia”-t elsimítsa.⁴¹ A bizottság ítélete szerint a „Liszksaiak privilegiumai ilyen hosszú usus és pacifica Possessio utan” nem cessálhatók. A bíró választásával kapcsolatban itt szögezik le azt, hogy abban a város a földesurak kedvét keresse. Kimondják, hogy az úriszéket szőlőörökség-ügyekben Liszkán kell tartani. Mivel a város számára a szőlők ügye volt a legfontosabb, végeredményben nekik kedvez ez a döntés. Kimondják továbbá, hogy a földesurak ne adjanak kegyelmet a „latroknak es gonosztevőknek”, a liszkai lakos „malefactorok” a városi bíróságról fellebbezhetnek az úriszékhez, az extraneus és vagabundus „malefactorok” pedig „a varos által cassaltatnak”.

A transactióból világosan kitűnik, hogy az „ingens controversia” mennyire az árutermelés körül folyt, illetve pontosabban, hogy a szőlő és a robot problémája volt a középpontban: a földesuraknak vissza kell adniuk az ispotály és a város szőleit, a jogtalanul elvett szőlőörökség-ügyekben pedig revíziót kell tartani. A revízió Liszkán legyen, a hegyaljai jog szerint. A meg egyezés általában hangsúlyozza, hogy a szőlőügyekben a hegyaljai jog szerint kell eljárni. Kimondják végül, hogy a földesúri borfogalás felső határa továbbra is 75 cseber, és hogy a kocsmáltatás joga egész évben a városé.

Az egyetlen pont, amely a város vereségét mutatja, az, amelyik szerint a liszkaiaknak húsz szőlőt kell megművelniük, holott eredetileg tizenöt volt ezeknek a száma, továbbá nem említi a transactio a szőlőmunka pénzen való megválthatóságát. Igaz ugyan, hogy a húsz szőlő megművelése állítólag a „liszkaiak ígeretek” szerint történik, azonban éppen az említett két tétel mutatja, hogy bár a liszkaiak messzemenő eredményeket értek el, győzelmük bizonyos kompromisszumokkal járt. Hogy ezek a kompromisszumok a városnak mely rétegeit érintették, az Olaszliszkának ezekben az években lezajlott belső fejlődéséből tűnik ki.

Olaszliszkán az 1640-es években a 30-as évekhez viszonyítva határozott demokratizálódás ment végbe a város vezetésében. Feltehetően 1616 körül kezd befolyásra szert tenni az a réteg, amely az 1630-as évek közepén lép fel először nyíltan a város eddigi irányításával szemben, a 40-es években pedig magához ragadja a város vezetését. E réteg befolyásának kezdetét Miskolczi Csulyak Istvánnak a városban való megjelenése jelzi. Ő ugyanis verseinek tanúsága szerint igen jó viszonyban volt velük,⁴² az ő támogatásukkal kerülhetett Liszkára. Később viszont, lévén igen befolyásos személy, a Miskolczi Csulyak támogatása jelenthetett sokat ennek a feltörekvő rétegnek.

1635-ben Olaszliszkán harc indult két „pars” között, azaz a „keőssegh, a vagy keözönseges nép, az ... mostani azon Olasz Lyszka varosanak Beőchületes feő Biraia, Tanacha, és Senatusa ellen, nemelly dolgokban, illetlenül opponáltak volt magokat, es ellenek tamattak...”⁴³ Konkrétan annyit tudunk az ügyről, hogy a városi szőlők művelése körül volt vita. A város vezető, gazdag rétege ki akarta magát vonni ez alól a városi közterhet jelentő

⁴¹ A bizottság ítélete, amely mindig „transactio” néven szerepel. K.L.L.i. 6. sz.

⁴² 1640-ben, 41-ben, 42-ben és 43-ban verseket írt a városi élet különböző alkalmaira, főleg bíróválasztásokra, amely verseket fiaival szavaltatta el.

⁴³ A két „pars” között a szepesi káptalan által létrehozott egyezség szövege: OL. Vármegyei és Kamarai iratok. Szalay Gyűjtemény fol. 63.

munka alól. A vitát lezáró megjegyzés ugyanis azt mondja, hogy ezentúl mindenki vita nélkül köteles részt venni ezeknek a szőlőknek a megművelésében. Arról van itt szó, hogy a vezető réteg nem akart pénzt fizetni a rá eső szőlőterületek megműveléséért, azaz nem volt hajlandó maga helyett bér munkásokat küldeni a városi szőlőkbe. Ez elsősorban a zselléreket sújtotta, akik az ilyen bérmunkákat végezték. Ez az ügy azonban túlságosan lényegtelennek tűnik ahhoz, hogy emiatt városi mozgalom induljon, különös tekintettel arra, hogy ekkor Olaszliszka előjárói azok voltak, akik személy szerint is mindent megtettek a város jogainak védelmében. Így Deák Szabó Mihály és Ujszászy Benedek voltak Leleszen a privilégium másolatáért, illetve a császárnál annak megerősítéséért, Simándy Szabó István főbíró megbízásából. Most ők és Toth Lukács jelentek meg a földesurak előtt, mint a megtámadott „pars” képviselői. Mind a négyen igen gazdagok.⁴⁴

A velük szemben álló fél képviselői közül Szechey Péterre sem a dézsmajegyzékekben, sem a rendelkezésre álló 1644-es urbáriumban nincs adat, Szabó Demeter zsellér volt, Binder Lőrinc meglehetősen szegény, 1644-ben másodmagával él egy féltelken, Toth Ferencnek és Drága Jánosnak kevés szőleje volt, utóbbinak kevés szántója is, Szalantsy Imre 1644-ben féltelkes volt.⁴⁵ Szerepel köztük egy nemes is, Szüts György. Érdekes módon az ő körükből került ki Szalantsy Imre, aki 1648-ban a Lippay György által létrehozott megegyezést a város nevében felmondja.

Ez a tény fényt vet arra, hogy a város két „pars”-ának ellentéte minden valószínűség szerint sokkal mélyebben húzódott, mint ahogyan azt a földesurak által közöttük létrehozott megegyezés mutatja. Erre utal az is, hogy a „keössegh”-nek nemcsak a bírót és a tanácsot kell megkövetnie, hanem a földesurak tisztartóit is. Úgy látszik, a városi mozgalmat a lakosság széles rétegeinek radikális követeléseit robbantották ki. A gazdag, vezető réteg megelégedett az alapvető privilégiumok védelmével és követeléseik között nem szerepelt a város alsóbb rétegeit sújtó terhek eltörlése. Elsősorban a robotról és a borbehozatali tilalom megszüntetéséről van itt szó. Az 1644-es urbárium alapján alkothatunk képet a város lakóit terhelő robot mennyiségéről, ami ekkorra már a házatlan zsellérek számára évi négy napi szőlőmunkával nőtt, de a régen két napban megállapított mezei munka is több lehetett, ennek mértékét már nem is határozzák meg pontosan.⁴⁶ A másik súlyos,

⁴⁴ Deák Szabó Mihály neve nehezen azonosítható, ezért vele kapcsolatban nem közlünk adatokat. Ujszászy Benedek 1611-ben 8 köből bort dézsmált (kb. 65,5 l). (OL. Regesta Decimarum Zemplén [tobábbiakban: RDZ.] 251. 1611/6), 1620-ban pedig 16 tinna, 3 köből és 6,5 icce (kb. 7 hl) bora termett (uo. 255. 1620/26). Simándy Szabó Istvánnak 1620-ban még 8 tinna bora termett (336 l) (uo. 255. 1620/26), 1623-ban pedig csak színbora 34 tinna volt (kb. 14 hl) és 58 tinna 2 köből törköly bora (kb. 24 hl) (uo. 257. 1623/18), Tóth Lukácsnak 1622-ben (uo. 257. 1622/16) csak 4 tinna és 2 icce bora volt (kb. 170 l), míg 1644-ből azt tudjuk róla, hogy 2 lova és 8 ökre volt (OL. U et C 18/l) és 180 köből gabonája termett (OL. RDZ. 161. 1644/6).

⁴⁵ Szabó Demeter 1624-ben és 1644-ben is zselléreként szerepel (OL. RDZ. 258. 1624/6 és U et C 18/l.). Binder Lőrincnek 1620-ban 1 tinna és 3,5 icce bora termett (kb. 46 l) (OL. RDZ. 255. 1620/26), 1623-ban színbora 4 tinna (kb. 168 l) és 14 tinna törkölye (kb. 555 l) (uo. 257. 1623/18). 1644-ből csak azt tudjuk róla, hogy másodmagával élt fél telken (OL. U et C 18/l.). Tóth Ferenc neve azonosíthatatlan, de ilyennevű nincs a gazdagabbak közt. Drága Jánosnak 1620-ban 2 köből és 7,5 icce bora termett (kb. 23 l) (OL. RDZ. 255. 1620/26). Szalantsy Imréről csak azt tudjuk, hogy 1644-ben féltelkes volt (OL. U et C 18/l.).

⁴⁶ OL. U et C 18/l.

elsősorban az olcsóbb, belső fogyasztásra felhasználható bor termelőit érintő sérelem az volt, hogy a behozatali tilalom megszűnt, így a belső piacon is nőtt a konkurrencia. Ezeknek a sérelmes tényezőknek a felszámolása volt tehát az a követelés, ami miatt itt, Olaszliszkaán ilyen élesen és ilyen korán kerültek felszínre a városon belüli társadalmi ellentétek. A liszikai mozgalom megmutatja, hogy mennyire döntő volt a mezővárosok társadalmának életében a földesúrhoz való viszony kérdése, a vele szemben emelhető követelések tekintetében elfoglalt álláspont.⁴⁷

1635-ben a városi mozgalom csak a szőlők megművelésének vitájában aratott győzelmet, a további követelések csak később váltak a város vezető-retegének programjává, mégpedig oly módon, hogy ezeket a követeléseket magáévá téve és így a lakosság szélesebb rétegeinek támogatását megnyerve új réteg ragadta magához a város vezetését.

Az 1640-es években — a rendelkezésre álló adatok szerint — új réteg köréből kerültek ki Olaszliszka bírái. Ezek személy szerint 1641-ben Mészáros Pál,⁴⁸ Dely István 1642-ben, ő tudomásunk szerint még kétszer, 1644-ben és 48-ban viselte a bíróságot,⁴⁹ valamint Tar István 1643-ban⁵⁰ és Békéssy András 1649-ben.⁵¹ Mind a négyen — ők, vagy családjuk — fokozatosan szerezték vagyonukat, ahogyan ez a dézsmajegyzékekben jól nyomonkövethető.⁵² Egy olyan feltörekvő, borkereskedő rétegnek a tagjai lehettek, akik a mezővárosi adottságokat messzemenően felhasználva jutottak vagyonhoz és hatalomhoz, bár gazdagságuk — legalábbis ekkor még — nem éri el az 1630-as években szereplő városi előljárók vagyonát.

1641—42-ben tehát, amikor a város és a földesúr viszonya különösen kiéleződött, már ez a vezetőréteg képviselte a város követelését. Ezek ekkor

⁴⁷ Hasonló jelenséget figyelhetünk meg Göncön, ahol 1650-ben kétszer is volt fegyveres mozgalom azok ellen az „árulók” ellen, akik a földesúr — Csáky István — követeléseit hajlandók voltak teljesíteni. (Iványi Béla: Göncz szabadalmas mezőváros története. Karcag. 1926. 49—50. l.) Ott azonban a mozgalom vezetői a bíró és a tanács voltak, tehát lényegét tekintve az olaszliszakai mozgalom más.

⁴⁸ Az 1641-es megyei végzés szövegéből derül ki. K. L. 99/l.

⁴⁹ 1642-ben Miskolczi Csulyak István írt verset a megválasztásakor; 1644: U et C 18/l; 1648: a megegyezés felmondását írásba foglaló oklevél alapján.

⁵⁰ 1643-ban Miskolczi Csulyak István írt verset új bíró választására. Margóra odaírta: (Ste. Tar.), de Simándi István 1643-ban kelt — alább tárgyalandó — okleveléből is kitűnik. Vármegyei és Kamarai iratok. Szirmay gyűjtemény, fol. 63.

⁵¹ Simándi István egy másik, 1649-es keltezésű — alább szintén tárgyalásra kerülő — oklevele alapján. Uo.

⁵² Mészáros Pál neve 1644 előtt nem azonosítható, mert több személy viseli ugyanezt a nevet. 1644-ben féltelkes és 4 ökre van (OL. U et C 18/l.). Dely István 1611 óta szerepel a dézsmajegyzékekben, de mivel Miskolczi Csulyak István verse alapján tudjuk, hogy fiatal volt, valószínű, hogy kezdetben az apjáról van szó. 1611-ben 1 köböl és 5 icce bort dézsmált (tehát kb. 126 l bora termett), (OL. RDZ. 251. 1611/6), 1620-ban 3 tinna, 3 köböl és 8 icce bora volt (kb. 158 l) (uo. 255. 1620/26). 1622-ben 5 tinna, 3 köböl és 5 icce bort termelt (kb. 239 l) (uo. 257. 1622/16). 1623-ban már 6 tinna szinbora (kb. 252 l) és 9 tinna törkölye (kb. 378 l) volt. Ezután, 1644-ből csak azt tudjuk róla, hogy egészszelkes, de semmilyen állata nem volt (OL. U et C 18/l.) Tar Istvánnak 1620-ban 2 tinna, 3 köböl és 3,5 icce bora termett (kb. 113 l) (OL. RDZ. 255. 1620/26). 1622-ben 3 tinna, 2 köböl és 8 icce (kb. 150 l) (uo. 257. 1622/16), 1623-ban már csak szinbora több, mint 7 tinna (kb. 252 l) volt, törköly bora pedig 20 tinna (kb. 84 hl) (uo. 257. 1623/18). 1644-ből azt tudjuk róla, hogy egész telken élt, 3 lova volt (OL. U et C 18/l) és 32 köböl gabonája termett (OL. RDZ. 261. 1644/6). Békéssy Andrásnak 1622-ben 6 tinna és 3 köböl bora volt (kb. 277 l) (uo. 257. 1622/16), 1623-ban már 19 tinna szin- és 42 tinna törköly bort termelt (kb. 588 l, illetve 17,5 hl) (uo. 257. 1623/18), 1644-ben 6 ökre volt (OL. U et C 18/l).

— mivel az alsóbb rétegek követeléseit is tükrözték — igen radikálisak voltak, azonban a földesúrral szembeni harcban nem tudtak ezeknek érvényt szerezni. A Lippay-féle királyi bizottság által létrehozott megegyezés szavakban a város győzelmét tükrözi, viszont a követeléseknek a város alsóbb rétegeire vonatkozó részét nem említi, jöllehet a tárgyalások során valószínűleg felmerültek ezek is. Az igen magas, 100 talléros bírság a transactio megszegésének esetére mindenképpen erre utal. Az összeg indokolatlanul magas arra az esetre, ha mindenben Liszka került volna ki teljes győzelemmel a viszályból. Hosszútóthinak tehát sikerült elérnie, hogy — ha tárgyalta is ezeket a sérelmeket a bizottság — írásbeli döntés nem született ezekkel kapcsolatban.

A város vezető rétege a csak részleges siker ellenére is meg volt elégedve az elért eredménnyel. Miskolczi Csulyak Istvánnak az 1643 újévére írt verséből nagy meglepődöttség csendül ki:

„Szajatoc az kasa, mondgiac, meg egette
Semmi. Mert varasunc mit kivant meg nierte
régi szabadsagunc hog' tündököltette
aldot legyen Isten öröcké erette.”

Nagyon megkönnyebbül a „Tavali zur zavar” elmúltával. Érthető a város új vezetőrétegének ilyen magatartása. Az általuk felkarolt követelések tulajdonképpen túlmentek rétegük érdekein, ezért könnyű szívvel ejthették el azokat.

A megegyezéssel kapcsolatban fény derül a mezővárosi polgárság álláspontjára a birtokos osztállyal szemben, másrészt a város vezető rétegének és a szegényebb, alsóbb rétegeknek viszonyára is. Az események azt mutatják, hogy Olaszliszka előjárói határozottan a földesúrral szemben foglaltak állást. Miskolczi Csulyak Istvánnak egy verséből kiderül, hogy saját földesuraikkal szerzett tapasztalataikat általánosították és tulajdonképpen szembenálltak az egész nemességgel:

„Az urac szerelme tudgyatoc mar mint jár,
bár ne vetsetekis tiukot kalatsot vár
ha ellene, jartoc mesze fussatoc bár
de odais el ér s meg vér az mint akar”

írja az előbb idézett versében. Annak ellenére tehát, hogy a nemességgel kapcsolatban nem voltak illúziók, mégsem fordultak szembe az uralkodó osztály egészével, mivel privilégiumaik fenntartását csak tőlük remélhették. Liszka mindig az uralkodó osztály egyik vagy másik tagjától vagy valamilyen fórumától várta a támogatást földesuraival szemben. Ezt meg is kapta, mivel a kort jellemző bonyolult viszonyok következtében a magyar uralkodó osztály nem volt egységes, a különböző érdekek, szempontok és célok nehezen áttekinthető szövevénye választotta el őket egymástól.

Igen jellegzetes a lizskai új vezetőréteg álláspontja az alatta álló rétegekkel szemben is. Egészen addig, míg a hatalmat magukhoz nem ragadták, a legradikálisabb álláspontot tették magukévá. Amikor azonban a város vezetését már megszerezték, a radikális követeléseket — mivel azok nem egészen estek egybe saját érdekeikkel — sokkal-kisebb súllyal képviselték.

Liszkán az új vezetőréteg magatartásának ez a kettőssége igen érdekesen jelenik meg. 1643 februárjában ugyanis új városi mozgalomra került sor. Valószínűleg az őszi szőlőmunkák váltották ki az ellentéteket, amikoris kiderült, hogy a nagy örvendezéssel fogadott transactio ellenére nagy robotot követeltek a földesurak, a városnak sok szőlőmunkát kellett elvégeznie. A város követelései tehát távolról sem jutottak teljes győzelemre. Az új mozgalom valószínűleg a zsellérek akciója volt, mivel a munkajáradék emelkedése elsősorban őket sújtotta. Ekkor a város vezetői elővették azt a megegyezést, amely 1635-ben sajátmaguk ellen irányult és záradékot tartalmazott az egyezséget megszegők ellen, akik újra a bíróra támadnának. A záradék szerint „affele vakmerő es engedetlen embereken avagy azoknak jóságokbul, marhaiokbul, es öregsegekbül singillatim, Elsőben Negiuen Magiari forintot uehessen megh (a bíró)... Ha penigh Masodszor Incurralnanak, avagy Incurralna valamellik ez illien vetekben, uakmerő es engedetlen tanaltatnek, Tehat (in poena capitali et amissione universorum bonorum suorum mobiliium et immobiliium...) maradgion el”. Ezt a fenyegetést fordították az előző mozgalom gyümölcseit élvező vezetők a most mozgolódók ellen.⁵³ A zselléreknek, illetve a város alsóbb rétegeinek harca azonban nem szűnt meg, sőt a város vezetőit is tovább hajtotta.

Olaszliszka előjáróinak harca a város radikálisabb követelései érdekében akkor indult meg újra fokozott erővel, amikor a városnak 1644-ben kívülálló és hatalmas támogatója került. 1644-ben történt, hogy Liszkát I. Rákóczi György először rövid időre birtokába vette,⁵⁴ majd az erdélyi fejedelemséghez csatolt vármegyékkel ez a terület is Rákóczi fennhatósága alatt volt. A liszkaiak már 1644 februárjában oltalomlevelet szereztek Rákóczi Györgytől. Elsősorban a földesurak ellenreformációs ténykedéseire hivatkozva kérték a fejedelem támogatását. Az oltalomlevél ugyanis azért terjeszti ki a „Feyedelmi, kglmes oltalmat” Liszkára, mivel „Olaszi Liszka nevü Varosunk Lakoi ... Városok Egyházhoz birattatván békességes ideökbennis nem kicziny tribulatiot és bántódást kenszeritettek szenvedni...”⁵⁵

Olaszliszka és a fejedelem kapcsolata barátságos volt. 1644-ben három szőlőt mentesített a földesúri terhektől a liszkai diákok javára.⁵⁶ Arról is tudunk, hogy Miskolczi Csulyak István személyes kapcsolatban volt a Rákóczi családdal,⁵⁷ magával I. Rákóczi Györggyel is.⁵⁸ Valószínűleg ő járt közben a fejedelemnél a város érdekében, amikor Liszka Rákóczira támaszkodva akart a Lippay-féle transactioban rögzíteteken túlmenő követeléseinek érvényt szerezni a földesurakkal szemben. Szalántszy Imre tehát minden valószínűség szerint azért mondta fel 1648 februárjában a Lippay György, illetve

⁵³ 1643 februárjában a leleszi konventtől kérték az 1635-ös eredeti megegyezés átírását. Ez: OL. Vármegyei és kamarai iratok. Szalay Gyűjtemény. fol. 63.

⁵⁴ *Makkai László*: I. Rákóczi György... 28–29. l.

⁵⁵ Az oklevél eredetije: OL. Vármegyei és Kamarai iratok. Szalay Gyűjtemény. fol. 63.

⁵⁶ OL. Erdélyi liber regius 16/58.

⁵⁷ Miskolczi Csulyak temette Rákóczi Lajost 1612-ben és Zsigmondot 1621-ben. Rákóczi Zsigmond eltemetésére Rákóczi György, Pál és János kérték (A Széch. Kvtárban levő feljegyzései alapján.)

⁵⁸ Rákóczi Györgyhez többször is írt levelet, így 1630-ban Salánki György érdekében járt közre meglehetősen közvetlen hangon (Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár X. 1911. 97–98. l.), máskor pedig a pataki kollégium számára kér segítséget (uo. 125–127. l.)

a királyi bizottság által létrehozott megegyezést,⁵⁹ mert Liszka a fejedelemre támaszkodva kedvezőbb helyzetet akart magának kivívni. Olaszliszskának Rákócziba vetett reményei azonban nem teljesülhettek: a fejedelem három hónappal a trancctio felmondása után meghalt. Ennek ellenére ez az eset, éppen úgy, ahogyan Bethlen Gábor és Liszka viszonya is, konkrétan tárja fel azt, hogy az erdélyi fejedelemség politikája bizonyos esetekben objektíve antifeudális elemeknek jelentett támogatást.

I. Rákóczi György halála után a lizskaiak újra védtelenül voltak kiszolgáltatva földesuraiknak. A földesurak és a város harcának itt vázolt szakaszára vonatkozó ismereteink a lizskai privilégiumok körüli vitával zárulnak. Olaszliszka az ekkori prépost Tarnóczy Mátyás értesülése szerint meg akarta újítani privilégiumait, amelyekről a prépost kijelenti, hogy azoknak „realis és continuus” ususában a lizskaiak soha nem voltak. Tarnóczy Liszkának a kiváltságok megújíttatására való törekvését „seditiosa oppositio”-nak nevezi és a legkeményebben elítéli. „Palam et manifeste” tiltakozik maga és a káptalan nevében a nádornál a privilégium megerősítése ellen.⁶⁰ Olaszliszka azonban nem adja fel a küzdelmet, a leleszi konventhez fordul, ahol írásba foglaltatja tiltakozását jogainak és privilégiumainak valaha történő megsértése ellen.⁶¹ Hivatkoznak egyrészt az ország törvényeire, amelyek a királyi kiváltsággal bíró mezővárosokat védik, másrészt pedig arra, hogy őket „...in eorum antiquis libertatibus, immunitatibus, et longo usu approbatais observatis consuetudinibus” a földesurak soha nem háborgatták. Kijelentik, hogy Olaszliszka lakosai „nec notam infidelitatis incurrisent, neque constitutionibus Inlyti Regni Hungariae sese temere opporuisent, easque violasent”. Ezekre az érdemeikre való hivatkozással kérik jogaik megtartását.

Olaszliszka harca azonban távolról sem zárult itt le. Ettől kezdődően a földesúri hatalom egyre szélesedő térhódítása jellemzi a város helyzetét. Száz évvel későbből bukkannak fel adatok Liszka és a földesurak viszonyára, amikor — sokkal rosszabb körülmények között — ötven éven át húzódo perben védelmezi a város a jogait.⁶²

К. Р. ПЕТЕР

БОРЬБА СЕЛЬСКОГО ГОРОДКА РАЙОНА ХЕДЬАЛЯ ПРОТИВ КРЕПОСТНОГО ПРАВА

Резюме

Основные факторы развития Венгрии в XVII в.: процесс образования, вернее укрепления «второго издания крепостничества», все усиливавшаяся контрреформация и борьба против Габсбургов, начавшаяся под руководством ставшей независимой Трансильвании — все они ясно отражаются в истории сельского городка района Хедьяля, Оласлиска.

В 10-х годах XVII в. началось с трех сторон наступление помещиков (Спишского капитула и протоиерея) против Оласлиска. Борьба против протестантского города началась под видом контрреформации, решающим оказалось, однако, в основном умень-

⁵⁹ Az oklevél K.L.L.i. 11. sz.

⁶⁰ KL. 99/l.

⁶¹ OL. Vármegyei és Kamarai iratok. Szalay gyűjtemény fol. 63.

⁶² „O Lizka Várossa Urbéri Pere 1797-ik év végéig” K. L. 392. sz.

шение привилегий, участие помещиков в товарном производстве города и увеличение барщинной повинности жителей города.

До 1642 г. борьба шла с изменчивой резкостью, к этому времени она достигла высшей точки и по просьбе города королевская комиссия установила соглашение между двумя сторонами. Город одержал компромиссную победу: он не сумел отразить стремления помещиков, направленные на увеличение отработочной ренты.

Параллельно с борьбой против помещиков происходила известная демократизация в руководстве городом. Находившийся в менее состоятельном положении и предьявлявший против помещиков более радикальные требования слой захватил власть в 40-х годах XVII в. Эти руководители стали во главе города прежде всего поддерживая требования низших городских слоев, направленные на уменьшение барщины. Захватив власть в свои руки, они выступили против этих самых радикальных слоев и поддержали их требования только тогда, когда в их осуществлении они могли считаться поддержкой Дьёрдя I Ракоци, князя Трансильвании.

В 1649 г., после смерти Дьёрдя I Ракоци наступил новый период в борьбе Оласлиски против своих помещиков.

K. R. PÉTER

LA LUTTE D'UNE BOURGADE DE HEGYALJA CONTRE LE RÉGIME DU SERVAGE «PERPÉTUEL»

R é s u m é

Les facteurs fondamentaux du développement de la Hongrie au XVIIe siècle: le processus de la naissance et du raffermissement du «deuxième ou perpétuel» servage, la contre-réforme de plus en plus puissante et la lutte amorcée sous la direction de la Transylvanie arrivée à l'indépendance, contre les Habsbourg, se reflètent d'une façon très nette dans l'histoire de la bourgade nommée Oslasziszka dans la région du Hegyalja.

C'est dans les années 1610 que les propriétaires terriens (le chapitre et le prélat de Szepes) ont lancé l'attaque de trois directions contre Oslasziszka. Si au début la lutte contre la ville protestante avait pris l'aspect d'une offensive de la contre-réforme, il devint bientôt clair que l'essentiel en était la diminution des privilèges, la participation des propriétaires terriens à la production de marchandises de la ville et l'augmentation de la corvée imposée aux habitants.

La lutte se poursuivait avec une violence alternante jusqu'à 1642, moment où elle culmina. C'est alors qu'à la demande de la ville une commission royale ménagea un accord entre les parties combattantes. La ville remporta une victoire à compromis: elle n'a pas réussi à repousser les prétentions des propriétaires terriens à augmenter la corvée.

Parallèlement à la lutte contre les seigneurs terriens, une certaine démocratisation s'opérait dans la direction de la ville. Dans les années 1640, une couche se trouvant dans une situation matérielle plus modeste, porte-parole des revendications plus radicales vis-à-vis des propriétaires terriens s'empara du pouvoir. Ces dirigeants sont arrivés au pouvoir en adoptant les revendications des couches inférieures de la ville qui avaient exigé diminution de la corvée. Après avoir accédé au pouvoir, ils se retournèrent contre ces couches — les couches les plus radicales — et n'épousèrent leurs intérêts qu'au moment où les revendications semblaient pouvoir être satisfaites grâce à l'appui de George Ier Rákóczy.

En 1649, après la mort de George Ier Rákóczy, la lutte de Oslasziszka et de ses propriétaires terriens entra dans une nouvelle phase.